
SZEMLE

EGYETEMI RANGSOROK BŰVÖLETÉBEN ÉS SZORÍTÁSÁBAN

A Sanghaji Jiao Tong Egyetem 2003-ban közzétett első globális rangsora, az *Academic Ranking of World Universities* (ARWU) robbanásszerű hatást gyakorolt az egyetemi szféra teljesítményének értékelésére. Vitatható objektivitásuk és nehezen átlátható pontszámítási módszereik ellenére a nemzetközi rangsorok az utóbbi évtizedben megállíthatatlanul terjednek, a médiafigyelem középpontjába kerültek, és fontos értékmérővé váltak a globális egyetemi piacon. Hatásukra fokozódó külső és belső nyomás nehezedik az egyetemekre, mivel a szakma és a közvélemény egyaránt elvárja, hogy a látványos listákon, illetve táblázatokban való megjelenéssel bizonyítsák, sőt évről-évre javítsák eredményeiket.

Miközben a globális toplisták potenciális várományosai jelentős energiákat fektetnek a pozíciójukat és piaci versenyhelyzetüket meghatározó mutatók javításába, a rangsorok hitelessége és információértéke nehezen bizonyítható. Ráadásul az egyetemek többsége nem is szerepel a globális rangsorokban, sőt esélyük sincs a felkerülésre, vagy csak rendkívüli erőfeszítések árán, főként, ha hátrányuk az ország kedvezőtlen gazdasági helyzetéből adódóan az intézmény alulfinanszírozottságból fakad.

A nehezen átlátható rendszerben való eligazodás fontosságának felismerése hívta életre a 2011-ben, majd 2013-ban megjelent összehasonlító tanulmányokat (*Global University Rankings and their Impact*, valamint *Global University Rankings and their Impact, Report II*) a globális egyetemi rangsorokról és azok hatásáról. A szemléletében koherensen egymásra épülő két elemző jelentéssel az Európai Egyetemi Szövetség (EUA) segítséget kívánt

nyújtani a felhasználóknak a legnépszerűbb rangsorok módszertanának és hatásának értelmezéséhez. Kiindulópontként a szerző, Andrejs Rauhvargers, az európai szinten is releváns tizenhárom nemzetközi rangsor alapján keresett választ az egyetemeket leginkább érdeklő kérdésekre: mit ígérnek, és ehhez képest mit mérnek a rangsorok valójában; az egyes indikátorok és a végeredmény pontszámai milyen módszerrel kerülnek kiszámításra; mit jelentenek az eredmények; milyen trendekre, változásokra kell a jövőben számítani.

A 2011-es tanulmány négy kategóriában tárgyalja a rangsorokat, megkülönbözteti a kutatásra fókuszáló, a multidimenziós, a webmetrikus, valamint a tanulási eredményeken alapuló benchmarking módszerrel készülöket. Elemzi az adatok forrását, az indikátorok kiszámításának módszerét, a módszertani változásokat, a megjelenés formáit és csatornáit. Az ismertetés többek között kiterjed a kínai *Shanghai Academic Ranking* (ARWU), az amerikai *Times Higher Education World University Rankings* (THE), az orosz *Reitor Global University Ranking*, a holland *Leiden Ranking*, a német *Centre for Higher Education Ranking* (CHE), a spanyol *Webmetrics Ranking* globális rangsorokra, de figyelmet kapnak az európai intézmények sajátosságait előtérbe helyező rendszerek is, mint az *EU University-Based Research Assessment* (AUBR) vagy a *U-MAP* projekt is. A 2013-as tanulmány az eltelt idő alatti fejlemények tükrében mélyíti és szélesíti a vizsgálat fókuszát, újabb rangsorok és projektek keretében megjelenő törekvések (pl. *Quacquarelli-Symonds Rankings*, *AHELO*, *EUMIDA*) elemzésével bővítve a palettát, egyben letisztultabb képet adva a rangsoroknak az egyetemekre és az oktatáspolitikára egészére gyakorolt hatásáról.

Az elvárásoknak való megfelelés, de főként a presztízsértékű helyezés megtartása az elit egyetemeket is komoly kihívások elé állítja. Ahány rangsor, annyiféle kritérium és számítási módszerrel kell kiemelkedő teljesítményt felmutatniuk – az oktatói kar minősége, tudományos eredményesség, hallgatói minőség és elégedettség, diplomaszerzési arány, diploma utáni elhelyezkedés, intézményi infrastruktúra, finanszírozás, hogy csak néhányat említsünk a több tucat eltérő megoszlásban és arányban beszámításra kerülő speciális mutató közül. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy mennyire alkalmas egy rangsor az egyébként is nehezen definiálható minőség mérésére. Mivel a tetszőlegesen megválasztott indikátorok sajátos célok és szempontok által motivált súlyozása teret enged a szubjektív értékítéletnek, a rangsorok megbízhatósága tekintetében megalapozott kételyek merülnek fel az egyetemi működés összetettségét és differenciáltságát ismerők körében.

A jelentésekből kitűnik, hogy a rangsorokkal kapcsolatban a szakmai viták számos fenntartást fogalmaznak meg. Az egyetemi szféra szereplői kritikával illetik azt a sajátos szemléletet, amely magasabbra értékeli a természettudományi és orvostudományi kutatásokat, mint a társadalomtudományi vagy a bölcsészettudományi kutatói kiválóságot, lépéshátrányba hozva az érintett tudományterületek művelőit. További problémát jelent, hogy a rangsorok a kutatóegyetemeket preferálják, elsősorban a legrangosabb indexált folyóiratokban közölt angol nyelvű publikációkat jegyzik, és impaktfaktorokban mérik a tudományos teljesítményt ott is, ahol ez kevésbé jellemző (pl. a társadalomtudományok vagy a mérnöki tudományok területén). Az utóbbi évek fejleménye, hogy a kutatói kiválóság helyett a kutatási „termelékenység” és az impaktfaktor került előtérbe. Ezt tükrözi az a gyakorlat, amely az egyetemi oktatói kar kutatási teljesítményét a leggyakrabban idézett folyóiratok felső tíz százalékában megjelenő publikációk száma alapján veszi figyelembe.

Az elemzés rámutat arra, hogy a kutatás multidimenzióvála mellett jellemzően háttérbe szorul az oktatói munka színvonalát meghatározó

szempontrendszer. Feltehetően azért is, mert e téren különösen nehéz objektív mutatókat találni, csak az oktatás minőségével közvetett kapcsolatban lévő indikátorokra lehet támaszkodni, melyek azonban nem alkalmasak a tanítás/tanulás sajátos jellemzőinek megragadására. Így fordulhat elő, hogy az oktatás minőségét például a Nobel-díjasok számával (ARWU) vagy az oktatók/hallgatók arányával mérik (THE-QS). A német CHE az egyik kivétel, amely számos indikátort alkalmaz a tanítás és tanulás minőségének meghatározására, bár ezek sem matematikai pontosságúak, így szubjektívitasuk torzíthatja az eredményeket. Az a tény azonban, hogy a szempontok többségét (pl. a tanítás/tanulás általános helyzete, hozzáférhetősége, tanórák száma, kurzusok, tanulmányi szervezetek, tanítás minősége, e-learning lehetőségek, a laboratóriumok és könyvtárak állapota és elérhetősége, a munkaerő-piaci igényekre való felkészítés) és a hallgatók saját tapasztalataikra reflektálva értékeli, emeli e rangsor hitelességét az egyetemet választók körében. Az internet növekvő szerepére építve új irányt képvisel a saját domainnel rendelkező egyetemek hivatalos weboldalainak méretére és „láthatóságára” fókuszáló webmetrikus értékelés. Itt a méretet a weboldalon található lapok száma határozza meg, súlyozva a „gazdag fájlok” (pdf, ppt, doc, ps) számát, a láthatóságot pedig a belső linkek száma alapján mérik.

A rangsorokkal szemben érvényesíthető egységesebb és átláthatóbb követelményrendszer kialakítására tett törekvés jegyében 2006-ban dolgozták ki a Berlieni Elveket. A dokumentum a rangsorokkal szembeni elvárásokat a világos célmeghatározás, a releváns és érvényes indikátorok megválasztása, a módszertan átláthatósága, az indikátorok súlyozása, az adatgyűjtés és -feldolgozás, valamint az eredmények prezentálása szempontjából határozta meg. Bár a rangsorok többsége még nem tesz eleget ezeknek az elvárásoknak, a 2013-as tanulmány pozitív fejleményként értékeli, hogy pl. az ARWU már deklaráltn felvállalja a Berlieni Elvek betartását.

További lehetőségek rejlenek egy szakértő csoport, az *International Ranking Expert Group*

által 2010-ben kidolgozott auditálási módszerek alkalmazásának elterjesztésében. A minőségbiztosításhoz hasonlóan önértékelésre és független szakértők helyszíni látogatására épülő értékelés eredményeit és tapasztalatait jelentésben foglalják össze, irányt mutatva a módszerek javítására, valamint a jó gyakorlatok elterjesztésére.

Az egységesebb európai szemlélet érvényesülésének reményében mindkét írás részletesen foglalkozik az EU által támogatott ún. U-Map projekttel, melynek célja egy olyan eszköz kidolgozása volt, amely alkalmas a különböző küldetéssel és profillal rendelkező európai egyetemek jellemzőinek bemutatására. A közös gyakorlat kialakításának nehézségeit mutatja, hogy a soknemzetiségű partnerség tagjai különböző módon és mértékben tesznek eleget a projekt fenntartható eredmények iránti elvárásainak, így a várt ártűrő siker, úgy tűnik, elmaradt.

Az elemzés nyilvánosan hozzáférhető adatokra épül, ezzel is ráirányítva a figyelmet az egyes rangsorok átláthatóságának problémáira, amely nem csak a módszertanok megértése, de az egyetemek működése szempontjából is kulcskérdés. Az előnyök mellett érvelve a rangsorok készítői az átlátható egyetemi kultúra elterjesztésére és a minőség javulására gyakorolt hatást emelik ki. A tanulmány ugyanakkor rávilágít arra az anomáliára, hogy a rangsorban való előrejutás gyakran nem a minőség javulásának, hanem az adatokkal való manipulációnak köszönhető, és az a módszertan, amely erre lehetőséget biztosít, maga is nélkülözi az átláthatóságot.

Ami a rangsorok tökéletesítésére irányuló törekvéseket illeti, azok sok esetben technikai jellegűek, miközben az igazi probléma a mögöttes koncepcióban rejlik, például továbbra sincs elmozdulás a tudományterületek egyenrangú figyelembevétele tekintetében. A készítők ugyan előszeretettel hangsúlyozzák, hogy céljuk a hallgatói választások elősegítése, erre kevés kivétellel a rangsorok nem alkalmasak, mert nem megfelelő indikátorokra épülnek, módszereik felületeseek, és hiányzik az eredmények értelmezését segítő magyarázat. A rangsorok többsége végeredményeket tesz közzé, ezzel szemben új

irányt képviselnek az indikátorok sokféleségében rejlő előnyökre építő ún. multi-ranking rendszerek (pl. CHE Ranking), melyek sajátossága, hogy a végső pontszám helyett az egyes indikátorokhoz vagy indikátorcsoportokhoz tartozó értékeket egy többdimenziós mátrixban helyezik el.

Szükséges fejlesztési irányként hangsúlyozza a jelentés a demokratikusabb szemlélet érvényesülését a rangsorok készítésében, hogy a munkájukat „normálisan” végző egyetemek is esélyt kapjanak a nemzetközi megjelenésre és megmérettetésre. Javítaná az esélyeket az is, ha a beszámításra kerülő publikációk nyelvét az angol mellett kiterjesztenék más nyelvekre is. Mindez jelentősen bővítené a rangsorok hatókörét, hiszen jelenleg a világ kb. 17500 egyetemének csak 1–3%-a érintett, a többi a rangsorok egyszerűen figyelmen kívül hagyják.

A legtöbb globális rangsor az egyetemek eredményei alapján az országok teljesítményéről is listát készít – a Top 100, Top 100-200, illetve az ezt követő kategóriákba sorolt intézmények száma alapján. Pozitív fejleménynek tekinthető a lakosságáramnyos mutatók képzésének megjelenése, ami lehetővé tette, hogy a hagyományos listavezető országok (USA, Egyesült Királyság, Németország és Franciaország) mellett új országok is megjelenjenek az élen (Svájc, Svédország, Finnország és Dánia).

A tanulmány fontos üzenete, hogy a nemzetközi egyetemi rangsorokat lehet kritizálni, lehet nem szeretni, de nem hagyhatók figyelmen kívül. A tendencia arra utal, hogy a jövőben még inkább számolni kell a rangsorok oktatáspolitikát, szervezeti struktúrát alakító és átalakító hatásával, így egyre sürgetőbbé válik a rangsorok mögöttes mozzatóinak és működésének megértése, ami hozzásegítheti az egyetemeket, hogy ne passzív elszenvetői legyenek a rangsoroknak tulajdonított presztízsértékből származó, prognosztizálható fejleményeknek. A közvélemény, de minden fenntartása ellenére valójában maga az egyetemi szféra is kiemelkedő jelentőséget tulajdonít a rangsoroknak, a jobb szereplés jegyében születnek oktatáspolitikai koncepciók,

melyek meghatározzák a fejlesztési források elosztását, a struktúra-átalakítás többnyire felülről vezérelt kényszere pedig az intézmények napi működését és jövőképét alapvetően befolyásolja.

A döntéshozók felelőssége, hogy az egyetemi rangsorokat saját értékükön és helyükön kezeljék, vegyék figyelembe az egyetemek küldetésének és működésének komplexitását és differenciáltságát. Ne essenek abba a hibába, hogy a globális rangsorokat a gólokban, percekben vagy méterekben kifejezhető sporteredményekhez hasonló listának tekintik, és döntéseiket kizárólag azok adataira alapozzák, mert ezzel csak kontraproduktív hatást érnek el. Sokkal inkább szem előtt kell tartani, hogy a nemzetközi megmérettetés lehetőség arra, hogy javuljon a hazai oktatói és kutatói munka minősége és az intézmények versenyképessége.

(*Andrejs Rauhvargers: Global University Rankings and Their Impact. Brussels, EUA, 2011. 79 p. – Andrejs Rauhvargers: Global University Rankings and Their Impact: Report II. Brussels, EUA, 2013. 86 p.*)

Dobos Ágota

„ÖTPERCES ESSZÉK” A FELSŐOKTATÁS NEMZETKÖZIESEDÉSÉRŐL

Philip Altbach *The International Imperative in Higher Education* című 2013-as kötetében a szerző korábbi esszéi jelentek meg, melyek összefoglalóan a felsőoktatás nemzetköziesedésének különböző aspektusaival foglalkoznak a globalizáció hatásaitól kezdve a mobilitáson át az agyelszívás, korrupció problémáig, külön figyelmet szentelve az ázsiai felsőoktatásnak. Altbach professzor kiemelkedő karrierje a nemzetközi felsőoktatásban olyan perspektívát ad a kötetben található esszéknek, mely a komparatív felsőoktatási kutatások számára biztos kiindulópontot jelenthetnek.

Philip Altbach a *Boston College* professzora, a *Center for International Higher Education* igazga-

tója. Munkássága során több ország (többek között az Egyesült Államok, Franciaország, India, Malajzia, Szingapúr és Kína) felsőoktatásába is betekintést nyert, akár mint tanácsadó, akár mint kutató vagy vendégelőadó. Több nemzetközi szakmai folyóirat szerkesztőjeként is működött (*Review of Higher Education, Comparative Education Review, Educational Policy*). Kutatási területe a kutatóegyetemek, fejlődő országok és a tudományos szakma. 2013-ban a *Boston College* szimpóziumot rendezett szakmai karrierjének elismeréseként *At the Forefront of International Higher Education* címmel.

Jelen kötetben 12 fejezetet keresztül összesen 40 (ebből 13 társszerzővel készített) esszé található, melyek korábban, 2006 és 2013 között jelentek meg az *International Higher Education* folyóiratban (37 db) vagy a *Global Briefs for Higher Education Leaders* (3 db) kiadványaiban. A legtöbb írás 2012-ben jelent meg (11 db), 5-5 db 2008-ban és 2013-ban, 3-3 pedig a 2006-os, 2007-es, 2009-es és 2010-es évekből származik. Az egyes fejezetek 2–6 esszét tartalmaznak, öt fejezet kettőt, két fejezet három, három fejezet négyet, a legtöbb esszé (6-6 db) a globális problémákról és az Indiáról szóló fejezetben található.

A bevezető értelmezési keretet biztosít a kötetben szereplő tanulmányokhoz, kifejtve a felsőoktatásra ható változások két legfontosabb motorját: a tömegesedést és a globális tudásgazdaságot. Az első fejezet a globalizációt és annak hatásait járja körül. Az egyik esszében Altbach az angol nyelv hatását mutatja be a tudományra, párhuzamba állítva korábban a latin nyelv szerepével. Az angol nyelv dominanciájának kialakulását az 1950-es évekre teszi. Látható ez napjaink trendjeiben is, hiszen az angol a leggyakrabban választott második nyelv, a legtöbb nemzetközi folyóirat angol nyelvű, a tudományos konferenciákat angol nyelven tartják. A lehetséges okok között említi az angol nyelvet használó országok gazdasági dominanciáját. A szerző kitér a folyamat negatív hatásaira is, többek között a nemzeti kutatóközösségek, a lokális és globális tér közötti feszültség keretében. A holland parlamentben felmerült, hogy a felsőoktatás nyelvét hivatalo-